

Sonkajärven historiaa:

Varhaiskausi

1. Asutuksen syntyminen
 2. Sonkajärvi, Iisalmen pitäjän kantakylänä
 3. Itsenäistymispyrkimyksiä
 4. Rutakon kunnan vaiheita 1872-1902
-

VARHAISKAUSI

1. Asutuksen syntyminen

Kivikausi

Todisteita siitä, että asutusta Sonkajärvellä on ollut jo esihistoriallisella ajalla, ovat kivi- ja pronssikauden ajalta tehdyt haualöydöt. Merkittävin löytöpaikka on Hirvijärvellä, Hiekkapakan (Joenpolvi) talon lähellä. Löytöpaikkaa tutkivat mm. tohtori Appelgren ja fil.kand. H.J. Heikell. Tutkimuksissaan he tulivat siihen tulokseen, että löytöpaikka on ollut kivikaudella tarve- esineiden ja aseiden valmistuspaikka. Muita löytöjä ovat mm. Sonkajärven Lehmilahden talon maalta löydetty keihäänkärki, tikari, purasin ja kourutaltta sekä viisi tasatalttaa. Lisäksi on löytöjä samalta ajalta tehty Hankamäestä, Pentankoskelta ja Sälevän Pajamäestä.

Pronssikausi

Varsinaisia pronssikauden aikaisia löytöjä ei ole Sonkajärveltä tehty, mutta löydöt muualta Ylä-Savosta mm. Iisalmesta, todistavat, että asutusta on sillonkin näillä seuduilla ollut. On todennäköistä, että asutus on jatkunut keskeytymättä yli pronssikauden rautakauteen. Pronssikauden asukkaat olivat mahdollisesti samaa koilliseurooppalaista alkukantaa kuin kivikaudellakin.

Lappalaiskausi

Esi-isiemme muuttaessa Suomeen, työnsivät he edellään lappalaisia, pakottaen heitä muuttamaan yhä pohjoisemmaksi. Tällöin Ylä-Savo nimitettiin Lapinkorveksi. Lappalaiskauteen viittaavaa nimitystä on Sonkajärvellä runsaasti, mm. Lapinkylä Sukevalla, Lapinkoski Sonkajärvellä ja Poromäki Mäkikylässä. Lappalaisten siirtyminen kohti pohjoista alkoi 1500-luvun puolivälin tienoilla. Sonkajärvi oli heidän viimeinen asuinpaikkansa Savon puolella. Viimeiset heistä poistuivat vuoden 1650 tienoilla.

Sonkajärven ensimmäiset uudisasukkaat

Samoihin aikoihin kun ensimmäiset lappalaiset alkoivat siirtyä kohti pohjoista, tulivat ensimmäiset uudisasukkaat, Räsäset, Sonkajärvelle. Vanhimpiin asukkaisiin kuuluvat myös Huttuset ja Tuoviset. Huttulan sukukuntaan kuului v. 1561 verokirjan mukaan vain kaksi taloa. Sadan vuoden aikana suku laajeni huomattavasti ja v. 1663 Huttulan sukukunta käsitti jo 12 talollista. Rönkkölän sukukunnan perustaja Antti Antinpoika Rönkkö mainitaan ensimmäistä kertaa maanjaostelukirjassa 1663-64. Hänestä kertoo vanha kansantarina seuraavaa: "Tämä Rönkkö oli sitten asumaan muuttanut Rutakon rannalle ns. Rönkkölän niemelle. Hän oli antanut silloin Rutakolle nimen eräästä hentopohjaisesta, rutaisesta eli ryytisestä järvestä, joka nyt on kuiva ja kurkien asunto. Hän on ollut seppä semmoinen, että oli itse tehnyt rautaa samalla Rönkkölän niemellä. Luultavasti oli hän Sonkajärvestä malmit nostanut. Sitä pajaan sijaa kutsutaan "Pajapelloksi", jossa vieläkin näkyy suuria sulatuskuonia. Ollut erinomaisen vahva, oikein jättiläiseen verrattu. Hän rautaa kuin oli takonut, niin se oli kuulunut kauas se jyske. Kansa oli tehnyt oikein runon siitä. "Kaikuu Kaijan salo, raikuu Rutakon rauta vahvan Rönkön röykyttäissä, huuhekajan hupittaissa." Niin sai Rutakko nimensä ja ensimmäiset asukkaansa.

2. Sonkajärvi, Iisalmen pitäjän kantakylänä

Asutuksen myötä takamaat tulivat vähitellen järjestäytyneen yhteiskunnan piiriin. Tämä edellytti yhteiskunnan taholta määrättyä hallintoa. Aluksi koko Savo kuului Savonlinnan lääniin. Hallinnon keskittyessä lääni jaettiin pitäjiin. Hallinto eriytyi edelleen ja pitäjät jaettiin kymmeneskuntiin. Iso-Vihan ja Pikku-Vihan myllerryksessä hallinnolla ei kuitenkaan ollut käytännöllistä merkitystä. Rauhallisten olojen palattua hallinto yritettiin saada raiteilleen. Alueellisesti miltei rajattomien seurakuntien asioiden hoito oli käytännössä kuitenkin melko mahdotonta. Taikausko, noituus ja tietämättömyys vallitsi kansan keskuudessa eikä kansan henkiseen ja hengelliseen tilaan voitu paljon vaikuttaa.

Tätä taustaa vasten kuningas Kustaa II Aadolf määräsi perustettavaksi Iisalmen kirkkohallintopitäjän 15.2.1627, johon myös Sonkajärvi tuli kuulumaan. Pitäjän asioita hoidettiin

sen ajan hallitustavan mukaan. Hallintovaltaa hoiti pitäjänkokous ja sen asettaman kirkkoneuvosto eli kirkkoraati. Lisäksi pitäjä oli jaettu kuudennusmiespiireihin, jonka valvojana kussakin piirissä oli kuudennusmies ja tämän apuna kussakin kylässä yleistä luottamusta nauttiva kylänkaitsija, "ontermanni". Kunnallista hallintoa varten oli Iisalmissa pitäjätupa ja oikeustoimintaa varten käräjätupa.

Yleisesti ottaen vuosikymmenet olivat pitäjässämme rauhallisen kehityksen aikaa.

3. Itsenäistymispyrkimyksiä

Kuuluminen Iisalmen isoon kuntaan kävi vähitellen hankalaksi pitkien ja heikkojen tieyhteyksien vuoksi. Rutakkoa koskevien asioiden hoito ei myöskään voinut olla kovin tehokasta, sen sijaitessa laajan Iisalmen seurakunnan laitaosassa. Niinpä sangen varhaisessa vaiheessa alkoi esiintyä itsenäistymispyrkimyksiä.

Rutakon, Sonkajärven ja Petäyksen kylien isännät anoivat Iisalmen kirkkoherra Frosterukselta tilaisuutta neuvotella rukoushuoneen rakentamisesta Sonkajärvelle. Tilaisuus tähän tarjoutui varsin pian ja yleisellä kuulutuksella kutsuttiin kokous koolle 5.2.1851. Asia sai yllättävän myönteisen ratkaisun, kun keisarillisella käskykirjeellä 28.1.1854 määrättiin, että Rutakon, Oinasjärven, Sonkajärven, Kilpisaaren ja Petäjätjärven kylistä oli muodostettava erikoinen Iisalmen seurakunnan alainen rukoushuonkunta, jolla on omat kirkonkirjansa, hautausmaansa ja Sonkakankaalle rakennettava rukoushuone. Rukoushuone rakennettiin Hynylän talosta ostetuista vanhoista rakennuksista ja vihittiin tarkoitukseensa toukokuussa 1855.

Seitsemän vuoden kuluttua v. 1865 annetusta kunnallisasetuksesta aloitti Rutakon rukoushuonekunta v. 1872 oman kunnallisen toiminnan, pitäen omat kuntakokoukset ja hoitaen täysin itsenäisesti kuntansa asiat.

4. Rutakon kunnan vaihteita 1872-1902

Kuntakokoukset

Vuoden 1865 asetuksen mukaan päättäväksi elimeksi tuli kuntakokous, johon kaikilla veroamaksavilla kunnan jäsenillä oli oikeus saapua. Kuntakokouksien kokoontumistiheydestä asetuksessa todettiin, että kokouksia olisi pidettävä ainakin kolme kertaa vuodessa ja "kernaimmin" maaliskuussa, syyskuussa ja joulukuussa. Maaliskuun kokouksessa oli päätettävä edellisen vuoden tileistä ja kunnallislautakunnan toimintakertomuksesta. Syyskuussa oli taas käsiteltävä seuraavan vuoden tulo- ja menoarviota ja valittava uudet toimihenkilöt, mikäli entisten toimikausi meni umpeen ja joulukuussa oli käytävä läpi "takseerausluettelo" ja samalla myös rästiluetelot ja valittava tilientarkastajat. Miltei säännöllisesti kuntakokousten määrä ylitti kuitenkin tuon kolmen pakollisen kokouksen. Sonkajärvellä kuntakokoukseen kokoonnuttiin keskimäärin joka toinen

kuukausi. Yksityisten aloitteesta käsiteltiin kuntakokouksissa varsinkin alkuaikoina hyvin erilaisia ja merkitykseltään vaihtelevia asioita.

Vaikeuksia tuotti aluksi Rutakon kuntalaisille kuntakokouksen esimiehen valinta, kunnes v. 1882 valittiin toimeen talollinen Israel Huttunen. Hän toimikin puheenjohtajana kuolemaansa saakka v. 1898. Paavo Ruotsalaisen vaikutusvalta kunnan asioiden hoidossa oli myös merkittävä. Hän toimi kunnallislautakunnan puheenjohtajana parin vuosikymmenen ajan. Muista aktiivisista kunnalliselämässä mukana olleista mainittakoon seuraavat henkilöt: talolliset herrastuomari P. Kainulainen, Jafet Koistinen, Pekka Tuovinen, Pekka Sirviö, Eero Rönkkö ja kirkonmies Lassi Huttunen.

Suhde Iisalmen kuntaan oli omalaatuinen. Rutakon kunta hoiti itsenäisesti omat sisäiset asiansa. Sillä oli omat kunnallishallintonsa, verotuksensa, rahastonsa, lainajyvästönsä. Kuitenkin se käytti puhe- ja äänivaltaansa manttaalinsa mukaan Iisalmen kuntakokouksessa. Rutakon kunta osallistui myös kaikkiin Iisalmen kunnan menoihin. Kunnan asemaa leikillisesti nimitettiin "Rutakon ruhtinaskunnaksi".

Rutakon kunnan talous

Talouden hoito tuotti kulloinkin eniten työtä ja huolta. Alkuperäoma koostui Iisalmen vaivauskassaosuudesta, 60 mk, lainajyvästöosuudesta sekä Rutakon rukoushuoneseurakunnan kinkerikassasta ja vaivauskassasta. Tulot v. 1871 olivat: haavirahoja 4,92 mk, lahjarahoja 1,76, kuulutuksiin panossa koottu 5,66, häissä ja ristiäisissä 13,8, vaivaisten osa kulunkirjoituksissa 9,19 ja voudinluvuissa kannetut vaivausrahat 37,89 markkaa. Tuohon aikaan tulolähteen olivat lähes samat joka vuosi. Varainhoito perustui eri kassojen toimintaan esim. äyrikassa, koiraverokassa, köyhäin lasten opetuskassa, Säästöpankin pohjarahasto ja hätäapukassa. Varat kassoihin saatiin yleensä lainaamalla.

Kunnan perustamiseen liittyviä alkuvaikeuksia olivat kato- ja hallavuodet. Varsinkin kireänä taloudellisena aikana oltiin lainanotossa varovaisia. Esimerkkinä tästä ote pöytäkirjasta v. 1885: "Nyt on hallituksella hyvä tarjous meidän kuntaa kohtaan, vaan sitten päätti kunta, että ei voija ottaa sanottuja sen tähden, että kuntamme on vähäalainen. Ja nyt ei siis ollut Rutakon kuntalaisilla uskallusta rahoja ottaa."

Hätäapukassan varoihin jouduttiin turvautumaan useaankin otteeseen. Puute varjosti kuntalaisten elämää ja esim. katovuotta 1892 seurannut kevät ja kesä olivat erittäin vaikeaa aikaa. Pahimpaan hätään lainattiin viljaa Iisalmen kruunu makasiinista. Kadon seurausten hoitamista varten toimi myös väliaikainen hätäaputoimikunta.

Sosiaalihuolto

Sosiaalihuollon alaan kuuluvat asiat käsiteltiin kuntakokouksessa. Käsiteltäviä asioita olivat mm. vähävaraisten asunto-olojen järjestäminen, vanhusten hoito ja huutolaiskysymys. Sosiaalihuolto on ikimuistoisista ajoista lähtien kuulunut kirkolle. Niinpä Rutakon kinkerikunnalla oli jo Iisalmen seurakuntaan kuullessaan ollut oma vaivauskassa. Tämä kassa muuttui Rutakon rukoushuonekunnan perustamisen yhteydessä seurakunnan vaivauskassaksi. Vähävaraisten perheiden asunnon vuokria maksettiin vaivauskassan varoilla. Aikuisten avuntarvitsijainhoito oli järjestetty siten, että täyden hoidon tarvitsijat sijoitettiin sovittua korvausta vastaan yksityishoitoon.

Lapset sensijaan olivat huutolaisina. Kunta piti vuosittain huutokaupan, jossa kunkin huutolaisen hoito annettiin vähimmän vaativalle. Huutolaisia oli Rutakon kunnassa vuosittain parikymmentä. Olosuhteiden ankeus ja elintason alhaisuus kuvastuu esim. seuraavasta vaivaiskassan kirjanpidon kirjauksesta: "Annettu N.N:lle 3 mk ja arkun lauvat." Samoin seuraava ote, joka on vuodelta 1898: "Otettiin keskusteltavaksi lois A.A:n talvikortteerista ja kokous päätti, että sanottu henkilö saapi asuva kunnassamme, mistä vain saapi sijapaikan."

Vaikka sen aikainen köyhäinhoito sisälsikin nykyiselle sosiaalihuollolle paljon vieraita piirteitä, on kuitenkin todettava, että yleensä halu auttaa todellisessa puutteessa olevia lähimmäisiä oli vilpitöntä.

Opetus- ja sivistystoimi

Viime vuosisadan lopun ja vuosisadan vaihteen innokas kansansivistystyö näkyi myös Rutakon kunnan toiminnassa. Kirjastokin oli kunnassamme jo viime vuosisadan puolella. Lainakirjasto sijaitsi Taipaleen talossa ja sitä hoiti Lassi Ruotsalainen. Varat kirjaston ylläpitämiseen saatiin väkijuomayhtiön kunnalle tulevasta voitto-osuudesta. Tällaisenaan kirjasto toimi aina vuoteen 1900 saakka, jolloin se jaettiin kahteen osaan. Toinen kirjasto perustettiin Kilpisaareen toisen kirjaston toimiessa Taipaleen talossa.

Kansakoulujen perustaminen askarrutti 1800-luvun loppupuolella kuntalaisia. Sonkajärvellä kansakoulun perustaminen tuli ensimmäistä kertaa esille v. 1866, jolloin päätettiin, että viinavoittovarot annetaan kansakoulun rakennusrahastoon. Seuraavana vuonna perustettiinkin jo erikoinen kansakoulun rakennusrahasto. Varsinainen kansakoulun perustamista koskeva päätös tehtiin 6.12.1890. Valittiin myös johtokunta, joka ryhtyi ripeästi toimeen ja 24.4.1891 kuntakokous vuokrasi huoneet koulua varten Jafet Kainulaiselta. Kouluasia edistyi niin, että syksyllä 1895 alettiin rakentaa omaa koulua. Valtionapua saatiin 2000 markkaa. Rakennusrahat olivat loppua kesken ja niinpä rakentamiseen piti käyttää Säästöpankin pohjarahat, pappilan rakennuskassan rahat, osa varoista lainattiin ja työt tehtiin luontaisuuorituksina. Rahoitusvaikeuksista huolimatta koulu kuitenkin saatiin valmiiksi, joka tuolloin voitiin pitää todella suurena sivistyksen ilmauksena. Koulu otettiin käyttöön syksyllä 1896. Kotikoulujen perustamista käsiteltiin kuntakokouksessa 17.6.1900, jolloin päätettiin perustaa viisi kotikoulupiiriä.

Vakinaisen opettajan saaminen tuotti hankaluuksia. Virkailmoitus vuodelta 1898 selventää senaikaista opettajan toimenkuvaa: "Opettajan virka Rutakon kunnan ylhäisemmässä, yhteisesti poikia ja tyttöjä varten perustetussa sekakansakoulussa ilmoitetaan haettavaksi ennen heinäkuun 1. päivää. Palkkaedut ovat: valtiolta ja kunnalta yhteensä tuhat markkaa, 2000 killoa heiniä, 1 mitta olkia, kesälaidun yhdelle lehmälle, potaattipeltoa 3 ha ja 30 litran kylvöala, asuinhuoneet, valo ja lämmin. Jos valittu opettaja voipi vastaanottaa Rutakon rukoushuoneen lukkarin virkaan kuuluvat tehtävät, joka on opettajalle sopivaksi ehdotettu, niin tulee siitä lisäpalkkaa jyvissä 10 hehon paikkeilla puoleksi rukiita ja ohria. Huom. kirkkoveisuun johtaminen on vain kerran kuussa pidettävässä jumalanpalveluksessa. Huom. jos vakinaista opettajaa ei saataisi, niin otetaan väliaikainen, mies eli nainen, joten siis sopii yhdessä hakea. Palkaksi väliaikaiselle miesopettajalle on säädetty rahana yhteensä 900 mk ym. edellä mainitut kaikki etuudet. Naisopettajalle yhteensä 700 mk rahana ja muut luvatut etuudet, vaan ei lukkarin jyviä. Virka vastaanotettava elokuun 1. päivänä tänä vuonna. Rutakolla toukokuun 15. päivänä 1898. Johtokunta.

Viime vuosisadalla perustettiin kolme koulua, Sukevalle 1887, Jyrkälle 1888 ja Rutakon kirkonkylälle 1896.

Verotus

Verot maksettiin Rutakon kunnan aikana luontaisuuorituksina. Vähitellen siirryttiin rahatalouteen ja niin myös verotuksen perusteet muuttuivat. Verotuksen uudistusehdotus tehtiin eräässä kuntakokouksessa, jossa ehdotettiin, että vanha manttaaleihin perustuva verotus hylättäisiin ja vero suoritettaisiin varojen mukaan. Tämä vuonna 1885 tehty ehdotus ei kuitenkaan tuolloin saanut tarpeeksi kannatusta ja niin verotus säilyi entisellään vuoteen 1897 saakka jolloin verotusperusteita päätettiin muuttaa. Äyri vastasi vuonna 1897 200 mk:n tuloa, pari vuotta myöhemmin 150 mk:n tuloa ja v. 1901 100 mk:n tuloa, kuten vuoden 1865 kunnallisetuksessa oli määrätty. Tällaisen kehityksen teki mahdolliseksi se, että vanhan kaartin kunnallismiehet olivat väistymässä syrjään pitkäaikaisesta tehtävästään ja uusilla miehillä oli rohkeutta poiketa aikaisemmasta käytännöstä myös verotuksen suhteen.